رۆژهەڵات داهێنانێكى رۆژئاوایە

خوێندنەوەى وردى كتێبى" رۆژهەڵاتناسى" ئێدوارد سەعید

د. موحسین ئەحمەد عومەر

ئـەم وتـارەى بەردەسـتت بریتییـە لـە خوێندنەوەیـەكى راسـتەوخۆى كتێبـى "رۆژهەڵاتناسـى- L'Orientalisme" ئێـدوارد سـەعید، كـە چـاپە فرەنـسییەكەى ناونیشانێكى دیكەى لابەلاشى هەیە لە ژێر ناوى L'Orient cré par l'Occident— واتە: رۆژهەڵاتى داهێنراو لە لایەن رۆژئاوا، یان رۆژهەڵاتى دروستكراو لە لایەن رۆژئاوا. من ئەم بابەتەم لە زستانى ساڵى ١٩٩٦- ١٩٩٧ لە پاریس بە فرەنسى نووسیوە و هەر لە لایەن خۆشمەوە كراوەتەوە كوردى، راستەوخۆ پشتم بە چاپى یەكەمى فرەنسییەكەى بەستووە، كە لایەن وەشانى گالیمار لە ساڵى ١٩٨١ چاپ و بڵاوكراوەتەوە، ئەم وتارە بریتییە لە كورتكردنەوەیەكى چڕى ئەم كتێبە، كە لە كاتى دەرچوونیدا ناوبانگێكى زۆرى پەیداكرد، هەتا ئەمڕۆش تێزەكانى درێژە بە خۆیان دەدەن. ئێدوارد سەعید لە زۆر شوێن نموونەى لە مێژوو و واقیعى عەرەبى بەرامبەر بە رۆژئاوا هێناوەتەوە، لەو شوێنانەى پێویست بێ منیش نموونەم لە مێژووى هاوچەرخى كورد هێناوەتەوە بۆ زیاتر تێگەیشتن لە پێكهاتووى سیاسى فەرهەنگى كۆمەڵایەتى. بایەخى سەرەكى ئەم كتێبە لەوەدا خۆى دەنوێنێ، كە خوێندنەوەیەكى تیۆرى ئەبستمۆلۆجییە بۆ گشت ئەو كەرەستە و نووسینانەى لە پەیوندى رۆژهەڵات و رۆژئاوادا هەیە. لەمەیان نووسەر وەك مێتۆد و خوێندنەوە زۆر سەركەوتووە، بەڵام راستەوخۆ ئەو رەخنەیەى، كە لەم كتێبە دەگیرێ ئەوەیە هەندێ جار نووسەر، كە باسى رۆژهەڵات دەكات نموونە تەنیا لە واقیعى عەرەبى دەهێنێتەوە، هەندێ جاریش، كە باسى ئیسلام دەكرێ وەك ئەوەى تەنیا باسى عەرەب بكرێ. سەرەنجام، لەگەڵ

خوێندنەوە ڕۆژهەڵات و عەرەب و ئیسلام وەك یەك شت دێنە بەرچاو. لە کاتێکدا ئەمانە سێ شتی جیاوازن و هەر یەکەیان بوارێکی لێکۆڵینەوە و تایبەتمەندی خۆی هەیە لە ناو ڕۆژهەڵاتناسی. بێجگە لە عەرەب، کورد و فارس و تورك و میللەتانی موسلمانی تری ڕۆژهەڵات، هەریەکەیان مێژوو و هەڵکەوتی تایبەتی و قورسایی و جێگای خۆیان لە پەیوەندی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوادا هەیە. ڕۆژهەڵات هەر تەنیا عەرەب نییە ، عەرەبیش تەنیا هەموو ناوەڕۆکی ئەم ڕۆژهەڵاتە داهێنراوەی ڕۆژئاوا پێکناهێنێ.

بووارەکانی ڕۆژهەڵاتناسی

ڕۆژهەڵاتناسی، جیهان و مرۆڤایەتی دابەشی دوو جۆر دەکات و نرخیان دیاری دەکات، لە دیاریکردنی ئەم نرخەدا، ڕۆژئاوا هەردەم پۆزەتیڤە، ڕۆژهەڵاتیش هەردەم نێگەتیڤ. لەوەتەی ڕۆژهەڵات هەردەم بە لاواز و بەرەو رووخان چوون سەیرکراوە، ڕۆژئاواش ئەو ئەرك و مافانەی بە خۆی داوە دەسەڵاتی بە سەریدا هەبێ.

١- جیۆگرافیای خەیاڵیی ڕۆژهەڵاتناسی

ئێدوارد سەعید لە دایکبوونی ڕۆژهەڵاتناسی دەگەڕێنێتەوە بۆ ئەنجومەنی ڤیەننا-ی ساڵی ١٣١٢. لەو ساڵەدا کلێسا بڕیار دەدا بەشەکانی زمانی عەرەبی و یۆنانی و عیبری و سریانی بکاتەوە. ئەمەش مانای وایە ڕۆژهەڵاتناسی هەر لە سەرەتاوە دەسەڵات و ئارەزوویەکی جیۆگرافیایی گەورەو تازەی هەبووە. چونکە وەك رووبەر ئەم جیۆگرافیایە جیهانێکی پان و بەرین دەگرێتەوە، ئەمەش لە یۆنانەوە بگرە تا دەگاتە ژاپۆن.

ڕۆژهەڵاتناسەکان لە سەدەی نۆزدەیەمدا دوو جۆر بوون، ئەو زانایانەی پسپۆڕ بوون لە زمانەکانی ڕۆژهەڵات، ئەو ئەدیب و نووسەر و شاعیرانەی، کە کەوتبوونە ژێر کاریگەری وێنەی ڕۆمانسی و خەیاڵی ڕۆژهەڵاتی وەك: ڤیکتۆر هوگۆ لە کۆمەڵە شیعری ڕۆژهەڵاتییەکان، گوتە — Goethe لە دیوانی ڕۆژهەڵاتی، شاعیری ڕۆژئاوایی،

فلۆبێر لە رۆمانی سالامبۆ، ژێرار دو نێرڤال لە گەشتنامەکەی و نووسینەکانی تری و هیتریش.

لەبارەی ئەمانەوە، ئێدوارد سەعید بە چەشنێك باسی رۆژهەلاَتناسی دەکات وەك ئەوەی رۆژهەلاَتناسی جۆر ژانر-Genreێکی ئەدەبی بێ، باس لە ئێگزۆتیزم ناوێزە و بێ نموونە و کلێشەی ئامادە و نهێنی و لایەنە پەنهانەکانی وێنەی رۆژهەلاَت دەکا.

٢- داهێنان و دروستکردنی جیۆگرافی

رۆژهەلاَت وەك سفێرێکی جیۆگرافی لەسەر بنچینەیەك یان زەمینەیەك دروستکراوە، کە زەمینە و بنچینەی رۆژئاوا نییە . لەم بارەیەوە لە لای ئێدوارد سەعید دوو شانۆنامەی کلاسیکی ئەم نوێنەرایەتیکردنە جیۆگرافییەی رۆژهەلاَت پیشان دەدەن، ئەمانەش بریتین لە:

١- فارسەکانی ئێشیل:، کە تێیدا ئاسیا رووخاوە و بەرامبەر رۆژئاوا دۆڕاوە.

٢- باخوسەکانی ئۆرپیدۆس:، کە تێیدا رۆژهەلاَت چرووك و بێ مانایە و لە هەمان کات وروژێنەرە، جیهانی باخوس —Bacchus خوداوەندی شەراب لە لای رۆمانەکان، جیهانێکی خەتەرناك و سەرەنجراکێشە.

پاشان لەسەر ئەم بنچینەیە فلتەرە ئەخلاقییەکان دادەمەزرێن، کە رۆژهەلاَتناسی دروست دەکەن، تەورات و کریستیانیزم، مارکۆ پۆلۆ، چیرۆکنووسەکان، فتوحاتی ئسلامی و خاچپەرستەکان. لەسەر ئەم بنچینەیە لە یەك کاتدا رۆژهەلاَت بریتییە لە مێژوو، سەفەر، چیرۆکی خورافی، ستێریۆتیپ ڕوانینی حازر و بێ پێشینەیەکی بیرلێکراوە، دووبەرەکییەکی سەخت. لێرەوە رۆژهەلاَت رارا و ناجێگیرە لە نێوان رەسەنایەتی خۆی، کە بریتییە لە سیفەتی سەرەنجراکێشی خۆی و دووبارەبوونەوەی ئەوەی، کە پێشتر ناسراوە، کە رق و کینە دەورووژێنێ.

هەر لە بارەی هەمان فلتەری روانینی رۆژئاوا بۆ رۆژهەلاَت، بۆ نموونە ئیسلام لە روانگەی کریستیانیزم بینراوە، ئیسلام وەك دووبارەبوونەوەیەکی کریستیانیزمی، بەلاَم پڕ لە هەلّە و ناتەواوی بینراوە. لەم روانگەیەوە موحەمەد بۆ ئیسلام هەمان هەلّکەوتی کریست — عیسای هەیە بۆ کریستیانیزم. ئەم باوەڕە بە درێژایی سەدەی نۆزدەیەم

بایەخێکی گەڵێك زۆری هەبوو، کە تا ئەمڕۆش درێژەی هەیە. ڕۆژهەڵاتناسەکان لایان گونجاوترە باس لە موحەمەدیزم یان ئاینی موحەمەدی یان موحەمەدییەکان بکەن وەك لە ئیسلام و موسلمانەکان.

ڕۆژهەڵاتناسی هێزێکی هەیە، کە بە سێ ئاراستە دەڕوا:

١. لەسەر ڕۆژهەڵات کە دروستی دەکات یان دایدەهێنێ
٢. لە سەر ڕۆژهەڵاتناسی کە ڕۆژهەڵاتناس دروست دەکات و دادەهێنێ
٣. لەسەر بەکاربەری ڕۆژئاوایی.

ئەم سێ ئاراستە هێزە ڕۆژهەڵات لە شوێنێك یان جێگایەك دادەنێ وەك ئەوەی لە دەرەوەی جیهاندا بێت.

ئەمەش ئەو مانایە دەدا، کە تەنیا پسپۆڕەکان، واتە ڕۆژهەڵاتناسەکان دەتوانن لە ڕۆژهەڵات بگەن، ئەوان ڕۆژهەڵات دەکەنە وڵاتی خۆیان و بووراى لێکۆڵینەوەی خۆیان. لێرەشەوە هەموو ڕۆژئاوا، کە ئارەزوویان لە ڕۆژهەڵاتە ناچارن کۆدەکانی بیرکردنەوە و زاراوەکانی ڕۆژهەڵاتناسی بەکاربهێنن. سەرەنجام لەمەوە، دوو ئامانجی ڕۆژهەڵاتیمان دەست دەکەوێ، کە بریتین لە:

١. ڕۆژهەڵات بە ڕۆژهەڵاتی کراوە.
٢. ڕۆژهەڵات بچووك دەکرێتەوە، بە چەشنێك ڕێکدەخرێ وەك ئەوەی لە خوارەوەی ڕۆژئاوا بێ.

٣- پڕۆژەکان

گرووپی یەکەمی ڕۆژهەڵاتناسەکان لە سەدەی نۆزدەیەم بریتین لە ئینگلیزەکان، ئەمانەش یان مسیۆنێرەکان بوون یان پزیشکەکان. لێرەوە "پەیامی" ڕۆژهەڵاتناسەکان لە دایك دەبێ، کە ئەمەش بە مانای ڕزگارکردنی کەلەپوور و مەزنی رابردووی ڕۆژهەڵات دێ بۆ یارمەتیدانی خودی ڕۆژهەڵات تا لەسەر پێیەکانی خۆی بوەستێ و لە داهاتوودا ئامادەیی هەبێ.

یەکێ لە خاڵە هەرە گرینگەکان، کە وەك سەرەتای بەرجەستەکاری ڕۆژهەڵاتناسی هاوچەرخ دادەنرێ داگیرکردنی میسرە (فتح — Conquête) لەساڵی ١٧٨٩ لە لایەن

ناپۆلیۆن بۆناپارت. ناپۆلیۆن لەم هێرشکردن و داگیرکردنە سێ ئامانجی هەبوو، کە دەیویست بە دییان بهێنێ:

١- بە دەستهێنانی شکۆمەندی و ڕێگاگرتن لە بریتانیا تا نەگاتە هیندستان.

٢- بە دەستهێنان و پەیداکردنی کۆلۆنیەکی عەرەبی بۆ فرەنسا.

٣- دامەزراندنی ڕۆژهەڵاتناسی: هەڵبەت بە داگیرکردنی میسر ئەم هەلکەوتە زێڕینە بۆ فرەنسا هەڵدەکەوێ لە زوویێکەوە لێکۆڵینەوەی لەسەر بکات، سەرەنجام ڕۆژهەڵاتناسی ئەو ڕێڕەوەی وەرگرت، کە پێویستە و ناپۆلیۆن دەیویست، واتە: تێکەڵکردنی زانین و دەسەڵات. ناپۆلیۆن بۆناپارت دەیان پسپۆڕی ڕۆژهەڵاتناس لەگەڵ خۆی دەبات، دواتر ئەم پسپۆڕانە بەرهەمێك بەیەکەوە ئامادە دەکەن، کە بە وەسفی میسر — La description de l'Egypte ناسراوە و یەکێکە لە سەرچاوە هەرە دەگمەن و ناوێزەکانی ڕۆژهەڵاتناسی.

ڕۆژهەڵاتناسەکان وەك بەشێك لە "سوپای مەزن"ی بۆناپارت کاردەکەن، پەیوەندی بە خەڵکی ڕەسەنی شوێنەکەوە دەکەن، بەیاننامە و ئاگادارییەکانی سوپا و ناپۆلیۆن بۆ عەرەبی وەردەگێڕن، داوا لە زانا ئاینییەکان دەکەن قورئان بە گوێرەی بەرژەوەندی سوپای مەزن شرۆڤە بکەن. دواجار لایەنی کارگێڕی و دەسەڵاتی میسر لە لایەن ڕۆژهەڵاتناسەکانەوە دادەڕێژرێ.

چوارەمین پڕۆژەی ناپۆلیۆن بریتییە لە بە دەستهێنانی مێژوو. لە ئاخاوتنێکی بۆ "سوپای مەزن" دەڵێ: ئێستا لە بڵندایی ئەم پیرامیدانە (ئەهرامەکانی میسر) چەندان سەدەی مێژوو سەیرمان دەکاو لێمان دەڕوانێ. دواتر ئەستووندەیەك Obélisque کە بە خەتی هێرۆگلیفی لە سەری نووسراوە وێڕای سەدان دۆکیومێنت و پاشماوەی ئارکیۆلۆجی لەگەڵ خۆیان دەبەنەوە فرەنسا. ئامانجی سەرەکی ناپۆلیۆن بریتی بوو لەوەی شارستانی کۆن و نوێی میسر بکرێتە کەرستەیەکی لێکۆڵینەوە. لێرەوە پەیامی کۆنی میسیۆنی ڕۆژهەڵاتناسەکان زیندوو دەبێتەوە، کە بریتییە لە ڕزگارکردنی بەشێکی ئەم کەلەپوورە جیهانییە، کە تا ئەو کاتە شاردراوە بوو یان نەناسرابوو. لەگەڵ هێرشەکەی ناپۆلیۆن ڕۆژهەڵاتناسی گەشەسەندن و فراوان بوونێکی زۆر سەرنجڕاکێش وەردەگرێ و فۆڕمەکانی لەم بووارانە بە دیار دەکەون وەك:

١. له ڕێگای لێكۆڵینەوە لە زمانەكان.

٢. سەدەی نۆزدەیەم بە خێرایی دەبێتە سەرچاوەی بێ هیوایی بۆ ڕۆمانتیكەكان و ئازار و ڕەشبینییەكانی ئەو سەردەمە. ئەوەی بۆ ڕۆژهەڵات گەشت دەكات بە دڵشكاوی دەگەڕێتەوە.

٣. ڕۆژهەڵات دەبێتە سەرچاوەیەكی زیندووی سەیروسەمەرە و نموونەیەك بۆ ناتەواوییە ئەخلاقیەكان Exentricité، شدود، غرابە، غریب الأطوار و خەیاڵ لێدان – Fantasme، لێرەوە، ئاوەڵناوی ڕۆژهەڵاتی وەك هاوواتای سەیر و سەمەرە و شاد، غریب بە كاردەهێنرێ، یەكێك نەتوانێ لە ڕووی سێكسییەوە خۆی كۆنترۆڵ بكا...هتد.

٤. دوای جەنگی جیهانیی یەكەم، بووارەكانی لێكۆڵینەوە دەبینین تەواو هاوتایە لەگەڵ سنوورەكانی كۆلۆنی.

٥. له باندۆنگ لە ساڵی ١٩٥٥ ڕۆژهەڵاتناسی دەكەوێتە ناو گرفتێكی گەورە: ڕۆژهەڵاتناسەكان، كە بایەخیان بە بابەتی ڕۆژهەڵاتێكی لاواز دەدا، توانای ئەوەیان نەبوو خۆیان نوێ بكەنەوە و لە یەكتری بگەن، كەچی لە ڕوانگەی ڕۆژئاواوە، ڕۆژهەڵاتێكی ئازاد و داواكار و بە هێز لە ڕووی سیاسی و سەربڵند بە خۆی دەدۆزنەوە. ئەم گرفتە گەورەیە بە دوو ئەلتەرناتیڤ چارەسەر دەبێ:

٦. ڕەتكردنەوەی گەشەسەندن.

٧. گونجاندنی بە زانینی ڕۆژهەڵاتناسەكان.

ئێدوارد سەعید نموونەی ڕۆژهەڵاتناسی گەورەی ئینگلیزی سەدەی بیستەم گیب Gibb دەهێنێتەوە. لە ساڵی ١٩٤٥ گیب لە زانكۆی شیكاگۆ، بابەتێك لە بارەی لاوازی ئەقڵی عەرەبی پێشكەش دەكا، كە توانای بیركردنەوەی ئەقڵیی نییە . ساڵی ١٩٦٣، كە گیب بەڕێوەبەری سەنتەری لێكۆڵینەوەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستە لە هارڤەرد، لە ڕوانگەی ئەو پەیڕەوكردنی سایكۆلۆجی و میكانیزمی دام و دەزگا سیاسییەكانی ڕۆژئاوا لە ڕۆژهەڵات و ئاسیادا، لە گاڵتەجاڕییەك زیاتر نییە .

ڕۆژهەڵاتناسی كۆدەكانی بیركردنەوەی خۆی بۆ حاڵەتەكانی هاوچەرخ و ئەمڕۆ بەكاردەهێنێ:

• رۆژهەڵاتی کۆلۆنیزاسیۆن رەت دەکاتەوە چونکە لە پرەنسیپی خۆبەڕێوەبردن ناگا.

• فەلەستینییەکان جێگیربوونی جوولەکەکان لە فەلەستین رەت دەکەنەوە، چونکە ئەمانە موسلمانن و بە ئارەزوویەکی ناجێگیر هاندراون و دەیانەوێ ناموسلمانەکان رەتکەنەوە.

رۆژهەڵاتی کێشە و بە کێشەکراو

رۆژهەڵاتناس چۆن خۆی دەبینێ ؟

١. ئەو خۆی بە رزگارکەری رۆژهەڵات لە قەڵەم دەدا، زمانە بزربووەکان دەدۆزێتەوە، دەست لە سەر رەفتارەکان و رەگەزەگان و بیرکردنەوە و دیاردە رەوشتییەکان دادەنێ.

٢. رۆژهەڵاتناس خۆی بە داهێنەری ئامێر و مێتۆدی زانستی دادەنێ، کە رۆژهەڵاتی تێ دەئاخنێ.

رۆژهەڵاتناس بۆ هەموو رۆژئاواییەك پێویستییەکە ئەگەر بیەوێ لە رۆژهەڵات بگا. بێ ئەو، رۆژهەڵات لە ئالۆزی زیاتر نییە و زەحمەتە تێی بگەین و پڕە لە سەیر و سەمەرە و دیاردەی نالۆجیکی. لێرەشەوە دەبێ گرینگی بەم ئەفسانە و وەهمانە Mythe بدا بۆ ئەوەی بوونی خۆی و پێویستی خۆی بە راستەقانی بگەیەنێ و پیشانی بدا تەنیا ئەو دەسەڵاتی هەیە شتەکان بە جوانی بگەیەنێ.

١-سیلڤێستر دو ساسی، ئێرنست رێنان، کارل مارکس: لابووری فیلۆلۆجی و زایەڵەکانی

سیلڤێستر دو ساسی بە دامەزرێنەری رۆژهەڵاتناسی هاوچەرخ لە قەڵەم دەدرێ. لەساڵی ١٧٥٧ لە خێزانێکی سەر بە مەزهەبی جانسنی لە دایکبووە. لە زووێکەوە فێری زمانی عەرەبی و ئاشوری و کلدانی و عیبری دەبێ، بە تایبەتی زمانی عەرەبی، کە دەرگای رۆژهەڵاتی بۆ دەکاتەوە، ساڵی ١٧٩٦ ئەو یەکەم مامۆستای زمانی عەرەبییە لە "پەیمانگای زمانە رۆژهەڵاتییەکان" پاشان لە ساڵی ١٨٢٤ دەبێتە بەڕێوەبەری ئەم پەیمانگایە، هەر لە ساڵی ١٨٢٤ دەبێتە پرۆفیسۆر لە کۆلیژ دو فرەنس. زمانی کوردی بە هەوڵی کامەران بەدرخان لە چلەکانی سەدەی رابردوو دەچێتە ناو پرۆگرامی ئەم پەیمانگایە و لە بەشی ئێرانشناسی دەخوێندرێ، کە بەندە هەنگاوی

مەتریزی پێش ماستەر لەم پەیمانگایە خوێندووە. یەکێ لە کارە ناسراوەکانی سیلڤێستر دو ساسی، وەرگێڕی بوولتەنەکانی سوپای مەزنی فرەنسایە بۆ هاندانی موسلمانەکان دژی رووسیا، کە ئامانجی ناپۆلیۆن بوو، لە ساڵی ١٨٣٠ لە کاتی گرتنی جەزایر، سیلڤێستر دو ساسی بەیاننامەکانی سوپا بۆ جەزایریەکان وەردەگێڕێ. دروستکردن و داهێنانی سەرچاوە رۆژهەڵاتناسییەکان و لایەنی پێداگۆژی و هەروەها دروست کردنی نەریتێکی لێکۆڵینەوەی پسپۆڕی ورد لە بارەی رۆژهەڵاتناسییەوە هەموو بۆ کار و خەباتی سیلڤێستر دو ساسی دەگەڕێتەوە. سیلڤێستر دو ساسی دیوارێك یان بەربەستێك لە نێوان کارە رۆژهەڵاتناسییەکان و خەڵك خوێنەران دروست دەکا. لێرەوە رۆژهەڵاتناسی دەبێتە دەست پێشخەرییەك و کارێکی نهێنی، باتینی، بووارێك تەنیا تایبەتمەند بێ بەو کەسانەی، کە دەست پێشخەری و خوێندنیان لەم بارەیەوە هەبووە و فێربوونە. بە کاریگەری سیلڤێستر دو ساسی رۆژهەڵاتناس دەبێتە کەسێك، کە لە نهێنی و شاراوەکانی رۆژهەڵات دەگا. پرەنسیپی گشتی لەم بارەیەوە دادەڕێژێ، نموونەی تایبەت بنیات دەنێ بۆ دۆزینەوەی نهێنییەکان. بە داهێنەر و چالاك لەم بووارانەی خوارەوە دەدەنرێ، وەك: ئەرشیڤی رۆژهەڵاتناسی، جیاکردنەوەیان، هەڵبژاردنیان، خوێندنەوە و ئاشکرا کردنی کۆدەکانیان، دامەننووسی و بەرهەم هێنانەوە و خوێندنەوەیان. هەر ئەم کارانەشن، کە لە بەرایی دەبنە بنچینەی سەرچاوەکانی رۆژهەڵاتناسی.

رۆژهەڵات خۆی بۆ (سیلڤێستر دو ساسی) رۆژ بە رۆژ بایەخی کەمتر دەبێتەوە لە تەواوی ئەوەی رۆژهەڵاتناسەکان پێشکەشی دەکەن. ئەمەش بنچینەیەکی پێشینە و بەراییە، کە لە لای ئەو بنیات نراوە.

سیلڤێستر دو ساسی لەگەڵ ئەوە دایە، کە رۆژهەڵات خۆی زۆر وشك و خاوە بۆ ئەوەی ئەوروپییەك تێی بگا. لەبەر ئەوە دەبێ لە لایەن رۆژهەڵاتناسێك وەربگێڕدرێ و بنووسرێتەوە.

سەرەنجام رۆژهەڵاتناس دەبێتە:

- فلتەرێکی پێویست لە رێگای ئەم فلتەرە رۆژهەڵات بە رۆژئاوا دەگات.
- رۆژهەڵاتناس دەبێ رۆژهەڵات لە رێگای پارچە پارچەی بچووکەوە پێشکەش بە رۆژئاوا بکات.

ئـەم خاڵـەی دواییـان وەك پرەنـسیپێك بایـەخێكی گـەڵێك گرینگـی هەیـە بـۆ ڕۆژهەڵاتناس، چونكە ڕێگا بە ڕۆژهـەڵاتناس دەدا، لافـی ڕاسـتی و هەقیقـەتی گـەورە لەسەر ڕۆژهەڵات لێ بدا، لەسـەر ئیـسلام، شـێوازی ڕەفتـار و نەریتـە ڕۆژهەڵاتییـەكان لەسەر بنچینەی پارچەی بچووك ئەو ڕاستیانە پیشان بدا.

لەگەڵ تێپەڕینی وەخت كاری ڕۆژهەڵاتناس لە بیر دەكرێ و ڕۆژهەڵات لە هەمان ئاستی كاری ڕۆژهەڵاتناس دەوەستێ. سیلڤێستر دو ساسی بـە داهێنـەری ئـەو مێتـۆدە ناسراوە، كە دەڵێ: ڕۆژهەڵاتناس ڕۆژهەڵات دادەهێنێ و دروستی دەكـا، ڕۆژهـەڵاتناس ڕۆژهەڵاتی خۆی دادەهێنێ و دروسـتی دەكـات و وەك ڕۆژهـەڵاتێكی هـەقیقی پیـشانی دەدا.

هەرچـی **ئێرنـست ڕێنـان**- ە، بـە جێگـرەوە و داهێنـەری هاوپـەیمانی نێـوان ڕۆژهەڵاتناسی و فیلۆلۆجی دادەنرێ.

فیلۆلۆجی یارمەتی ڕێنان دەدا زمانەكان پۆلین بكا. بەڵام ڕوانـین و تێگەیـشتنی ڕێنان بۆ فیلۆلۆجی تا ڕادەیەكی زۆر میتافیزیكیانەیە. لە لای ڕێنان زمان بەرامبەر بە مرۆڤ وەك بوونەوەرێك دەوەستێ. لە هەمان كاتـدا سـەدەی نۆزدەیـەم سـەدەی زانـستی پزیشكی و فرێنۆلۆجیـشە زانـستی لێكۆڵینـەوە لـە فـۆڕمی كەللەسـەر، بـەو مانایـەی كەسایەتی و بەهرەیەكی ئەقڵی و ئاوەز دەگەیەنێ. نزیكی و گۆڕینەوەی ڕۆشنبیریی لـە نێوان ڕێنان و زانستەكانی دیكـە، ڕێگـا بـۆ ڕێنـان خـۆش دەكـەن لابـدا و ڕێگـای تـر بگرێتەبەر.

لێكۆڵینـەوە لـە نـەژادی زمانـەكان وردە وردە بـەرەو ئـەوە گەشـە دەكـەن ببنـە لێكۆڵینەوە لە نەژادی مرۆڤایەتی، پۆلین كردنی زمانەكان لـە لایـەن ڕێنـان بـۆ خێزانـە زمانەكان دەبنە بنچینەیەك بۆ پۆلین كردنی نەژادی مرۆڤایەتی.

ڕێنـان بـەواری ڕۆژهەڵاتناسـی خـۆی دیـاری دەكـا، كـە بریتیـە لـە سـامی و سامییەكان Sémitisme، لەم ڕووە بایەخێكی زۆر بەم بابەتە دراوە، هـەتا دەگاتـە ئـەو ڕایەی، كە دەڵێ ئەو خۆی سامی و سامییەكانی داهێناوە. ئەمەش نموونەیـەكی بـاڵا و گونجاوی ڕۆژهەڵاتناسییە:، كە خۆی بەواری لێكۆڵینەوەی خۆی دادەهێنـێ، لـە هـەمان كاتدا هەقیقەتێكیش دادەهێنێ.

سامی و سامییەکان، یان بواری لێکۆڵینەوەی سامی بۆ ئێرنست رێنان، رووچوون و ناتەواوییەکی نەژادییە لە هیند و ئۆرۆپییەوە هاتووە و رێنان هەموو شیکردنەوە و شرۆڤەکانی بەم فلتەرە جێ بە جێ کردووە: ئەمەش بریتییە لە داهێنانی دژەسامی هاوچەرخ Antisémitisme.

ئێرنست رێنان وەسفی سامییەکان دەکات وەك یەکتاپەرستێکی هار، کە نە هونەر، نە کولتوور، نە میتۆلۆجیایەك چییە بەرهەمیان نەهێناوە، هەروەها هۆشیارییەکی کەمیان هەیە و دواجاریش نوێنەرایەتی ئەقڵ و ئاوەزێکی نزمتر دەکەن لە سروشتی مرۆڤایەتی. لێرەوە رێنان بە لاڕێدا دەڕوا لە پەیوەندی نێوان زمانناسی و ئەناتۆمی توێکاری. رێنان، کە نموونەی بێ هاوتای رۆژهەڵاتناسە، داهێنان دەکات و رەفز دەکاتەوە و حوکم لە بارەی کەرستەکانی دەدا. لە لای رێنان زمان وەك بوونەوەرێکی زیندووە، بە چەشنێك باس لە سامی و سامییەکان دەکا، کە خاوەن ئەقلێکن تەنیا لە ئاستی رابواردن دان، توانای خۆ زیندووکردنەوەیان نییە ، زمانیان مردووە. ئەمەش زەمینەی رووناکبیرییە بۆ سەلماندنی ئەوەی، کە سامییەکان بوونەوەری زیندوو نین.

رێنان بە داهێنەری ئەوە دادەنرێ، کە ئێدوارد سەعید ناوی لێ دەنێ لابراتوار Labratoire یان تاقیگە:

- بچووککردنەوەی رۆژهەلات، لێ سەندنەوەی خاسیەتی مرۆیی بۆ ئەوەی بتوانرێ لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێ و بخرێتە ناو کۆد و زانستەکان.

رێنان زمانەکان بۆ رەگ و ریشەکان دەگەڕێنێتەوە، مرۆڤەکانیش بۆ نەژادیان. لێکۆڵینەوە بەراوردکارییەکانی زمانانی رۆژهەڵات و رۆژئاوا وادەکەن دوو خێزانە زمانی جیاواز لە دایك بن: خێزانە زمانی هیندوئەورووپی و خێزانە زمانی سامی. پرەنسیپەکانی رۆژهەڵاتناسی دەیانەوێ یان ئەوە پیشان دەدەن، کە رۆژئاوا لە رۆژهەڵات باڵاتر بێ، رێگاش بۆ ئەوە خۆش دەکەن، کە زمانەکانی هیندوئۆرۆپی باڵاترن لە زمانەکانی سامی. دواجار لە هەردوو خێزانە زمان دوو جۆر نەژادی مرۆڤی لێ دەکەوێتەوە، هیندوئەورووپییەکان بۆ ئارییەکان، سامی -یش بۆ سامییەکان. لێرەشەوە زەمینەی باڵایی Superiorité ئارییەکان لەسەر سامییەکان دەدۆزرێتەوە.

شۆڕشی فیلۆلۆجی ئێرنست رێنان کارێك دەکا، کە لە مەودوا یان دواتر رۆژهەڵاتناسی

ببێتە دیسیپلینێکی بەراوردکاری. بەڵام لە بارەی کارل مارکسەوە، ئێدوارد سەعید کارل مارکس بە ڕۆژهەڵاتناسێکی ڕۆمانتیکی لە قەڵەم دەدا، ڕۆژهەڵاتناسێك لە شێوەی گۆتە Goethe، چونکە پێی وایە، مارکس تەواو دڵنیایە، کە ئینگلتەرە لە هیندستان دەبێ لە ناوبردن و تێکدان دروست بکا بۆ ئەوەی سەر لە نوێ لە دایك بێتەوە.

مارکس سۆز و نیگەرانی خۆی بۆ ئازاری هیندییەکان پیشان دەدا بەڵام هەر زوو ئەم سۆز و نیگەرانییە بزر دەبێ، چونکە ناچارە، بۆ ئەوەی لە بارەی ڕۆژهەڵات بدوێ، دەبێ وشە و کۆدەکانی بیرکردنەوەی ڕۆژهەڵاتناسەکان بە کاربێنێ، کە هاوتای هەمان سۆز و نیگەرانیەکانی بەراییە و بۆ ئەم ڕستەیە دەگۆڕێ لە بنچینەدا ئەم خەڵکە ئازار ناکێشن، چونکە ئەمانە ڕۆژهەڵاتین.

مارکس نموونەی ناڕۆژهەڵاتناسە هەست ناکا خیتابی ڕۆژهەڵاتناسیی ئاوەژووی دەکا. بەڵگەی ئەمەش ئەوەیە، هەر، کە لە بارەی ڕۆژهەڵاتەوە قسە دەکەن، هاوکێشەیەك لە ناساندن و کۆدی جیاجیا خۆیان بەسەر بیرکردنەوە فەرز دەکەن و وادەکەن وەك ڕۆژهەڵاتناسێك مرۆڤ بیربکاتەوە.

٢- گەشتیاران و گەشتکەرانی ئینگلیزی و فەرەنسی

گەشتیاران و گەشتکردن بۆ خاکی پیرۆز ئۆرشەلیم گرینگی بایەخی خۆی هەیە، چونکی ئەزموون و تاقیکردنەوە دەخەنە سەر بوواری ناسینی کتێب، بە تایبەتی کتێبە پیرۆزەکان. لە سەدەی نۆزدە ڕۆژهەڵات دەبێتە ئامانجی گەشتی زۆر تایبەتمەند، فلۆبێر و دزرائیلی و مارك تویەن سەفەری بۆ دەکەن و گەلێك ئیماژ Image مەبەست لە ئیماژ، زیاتر ئینتیباع و ڕوانینە نەك وێنە، چونکە دەتوانین بڵێین وێنەی ئینتیباعی، هەرچی ئیماژە زیاتر هەڵکەوتێکی خەیاڵی یان باشتر موجەرەدی هەیە، ڕەنگە وێنەی موجەڕەد لێی نزیك بێ لەگەڵ خۆیان دەهێننەوە.

بەڵام ئەورووپییەك، کە لە ڕۆژهەڵاتە بە شێوەیەکی ئیجباری لە پەیوەندییەکی نایەکسان و ناهاوسەنگە. نموونەی لەم جۆرە، لان Lan ی ڕۆژهەڵاتناسە بە خۆیی و کتێبەکەی وەسفی داب و نەریتی میسرییەکان خۆی وا نیشان دەدا دەچێتە ناو ڕۆژهەڵاتییەکان وێڕای پاراستنی ئەقڵ و ڕوانینی ئەورووپایی خۆی، ئەمەش وەك

پێویستییەك بتوانێ حوكمیان لەسەر بداو قسەیان لەسەر بكا و شییان بكاتەوە.

لان بە داهێنەری رۆژهەلاتناسی سیخوڕ Espion دادەنرێ. توانای خۆتواندنەوە و درۆكردن بۆ بەدەست هێنانی زانین بە سوودی رۆژئاوا. بەلام لان دەبێ وەك سیخورێكیش خۆی بە رۆژئاوا بناسێنێ، وەك تەنیا بە رواڵەت موسلمانێك، وەك رۆژئاواییەكی خاوەن رەگ و نەژادێكی پاك بۆ ئەوەی لە هەموو ساتێكدا خۆی وا پیشان بدا، كە تووشی یان دووچاری كوفر نەبووە.

لەم بارەیەوە لان بە یەكەم كەسێك دادەنرێ، كە ئیشكالییەتی خستۆتە ناو زانیارییەكانی رۆژهەلاتناسی، هەڵبەت لە جیهانی كۆكردنەوەی زانیارییەكان، واتە سیخوڕی و هەواڵگری Renseignements. پرەنسیپێك هەیە، كە ناچارمان دەكات زانیارییەكان لە روانگەیەكی چاوەڕێكراو پێشكەش بكەین لە لایەن ئەو كەسەی، كە دەخوێنێتەوە، واتە لە روانگەی بڕیاردەری سیاسی، ئەگینا ئەو كەسە هەست بە شتەكان ناكا.

كەواتە لان نوێبوونەوە و داهێنانی خستۆتە ناو رۆژهەلاتناسی، ئەو ناچارە خۆی وا پیشان بدا، كە جێگای باوەڕە و وەك رۆژئاواییەك وایە، سیفەتی مرۆیی لە رۆژهەلات و رۆژهەلاتییەكان بكاتەوە، بۆ ئەوەی سیمایەكی زانستی بداتە كارەكانی.

یەكێكی دیكە لە خاسیەتەكانی رۆژهەلاتناس، لان دەیەوێ هەموو میسر بە دەست بهێنێ، میسر بە تەواوی و لە هەموو رووێكەوە.

لەم بارەیەوە رووداوێك دەگێڕێتەوە، كە مانایەكی تایبەتی دەبەخشێ، لە میسر زۆر فشاریان بۆ هێناوە ژنێكی میسری بهێنێ، هەموو جارێك، كە داوایان لێ كردووە بە توندی رەتی كردۆتەوە بۆ ئەوەی وەك رۆژئاواییەك بمێنێتەوە و نەكەوێتە ناو تەڵەی ئەوەی ببێتە رۆژهەلاتی. لان ناچاربووە خۆی رەت بكاتەوە و رواڵەتی مرۆیانەی رۆژهەلاتی لە خۆی دووربخاتەوە بۆ ئەوەی وەك رۆژهەلاتناسێك بمێنێتەوە. لەگەڵ لان، رۆژهەلاتناسی سیفەتێكی تایبەتی وەردەگرێ، كە بریتییە لە كۆكردنەوە و بە دەست هێنانی ماتەریالی رۆژهەلاتی، پاشان بلاوكردنەوەی ئەم ماتەریالانە رێكخستنیان وەك زانینێكی تایبەتمەند. رۆژهەلاتناس خاوەنی رۆژهەلاتە. ئەگەر بمانەوێ رۆژهەلات بناسین یان گێڕانەوەمان لە بارەیەوە هەبێ، بە ئیجباری دەبێ پەنا بۆ ئەو ببەین یان

وەکو ئەومان لێ بێ.

لان لەگەڵ ڕووداوی ژن هێنانە میسرییەکەیدا، ڕینماییەك بۆ ئەو کەسانە دادەنێ، کە سەفەر بۆ ڕۆژهەڵات دەکەن، ئەمەش بریتییە لە خۆ سانسۆر کردن ئۆتۆسانسۆر. ئەو نووسەرەی دەچێتە ڕۆژهەڵات ناچارە وەك ئەرکێك، وەك ڕۆژهەڵاتناسێك ڕەفتار بکا، ماتەریالی زانستی و دابڕاو لە سیفەتی مرۆیی لەگەڵ خۆی بهێنێتەوە. نابێ بکەوێتە ژێر کاریگەری شیعرییەتی شوێن، مێژوو، پاشماوە و کەلاوەی ئارکیۆلۆژی، کاریگەری سێکسی، جوانی، ڕۆحانییەتی سەحرا، دەروون و هەڵکەوتی ئەخلاقی جیاواز...هتد. هەموو ئەم لایەنانە وەك ترس و خەتەری دێنە بەرچاو، ئەو کەسە دەبێ خۆی بپارێزێ و بە ئەوروپایی بمێنێتەوە. گەشتیارانیش خۆیان بە مەبەستی هێنانەوەی ماتەریالێك، کە بۆ ڕۆژهەڵاتناسی سوودی هەبێ دەگونجێنن، دەیانەوێ بەم جۆرەبن.

٣- دوو ڕۆژهەڵاتناسی

ئێدوارد سەعید جیاوازی لە نێوان دوو ڕەوتی ڕۆژهەڵاتناسی دەکا:

١. ئینگلیزەکان لە ناو ئیمپراتۆریای خۆیان سەفەر دەکەن، خۆیان بە کردە و داهێنانەکانی کۆلۆنیالی دەبەستنەوە، بە دوای سەرکەوتنەکاندا دەگەڕێن...هتد.

٢. فرەنسییەکان ئاهوئەسەفیان بۆ ئەو خاکانەی خۆیان هەیە، کە لە دەستیان داوە و هەوڵەکانیان بۆ ڕۆژهەڵات زیاتر ئۆتۆپییە خەیاڵی. ئەمەش بابەتێکی هاوبەشە لە نێوان هەردووکیان، لە ناپۆلیۆنەوە تا ئەمڕۆ بە سەریدا زاڵ نەبوونە. ڕۆژئاوا ڕۆژهەڵات فێر دەکات ئازادی چ مانایەك دەبەخشێ و چی دەگەیەنێ.

نێرڤال و فلۆبێر

ئەمانە نموونەی گەشتیار و زیارەتکاری فرەنسین، بەڵام لە ڕۆژهەڵاتناسی کلاسیکی تێدەپەڕێنن. نێرڤال لە ڕێگای پەیوەندی بە ژنێکەوە تام و چێژ لە ڕۆژهەڵات دەکات. ئەو پێچەوانەی لانە، کە ئەمەی ڕەت دەکردەوە. بەڵام زۆر لە یاداشتەکانی لان وەردەگرێ بۆ خۆ بە ڕاست گەڕاندن و سەلماندن. ئەمەش نموونەیەك یان جۆرێکە لە دان پیانان بە سەرکەوتنی خۆی. ئەو ناتوانێ لە بەرامبەر ڕۆژهەڵات خۆی بپارێزێ و

بەرگری بکا، کۆڵ دەدا، خەریکبوو لـە ئەرکەکـەی وەك رۆژئاواییـەك بمێنێتـەوە، بـەڵام رۆژئاواییەك دابڕاو لە سیفەتی مرۆیی. رۆژئاوا دەبێ خۆی بخاتە نـاو رکێفـی دەسـەڵاتی رۆژهەڵاتناسی. سەرەنجام نێرڤـال ناچـارە یاداشـتێکی زۆر لـە لان وەربگـرێ بـۆ ئـەوەی نرخێکی رۆشنبیری بداتە کارەکانی، ئەمـەش شتێکە هیچ نووسەرێك ئامادە نییە بیکـا لەسەر بابەتێکی تر.

بەڵام فلۆبێر بۆ ئیماژی سێکسی رۆژهەڵات بایەخێکی گەلێك مەزنی هەیە. لـە لای ئەو رۆژهەڵات جێگایەکە بۆ ئـەزموونی سێکـسی. هـەموو ئەوانـەی سـەفەری بـۆ دەکەن بە دوای ئەم ئەزموونە گەڕاون: پەیوەندییەکی سێکسی بێ گونـاهی رۆژئـاوایی. بە دەست پێـشخەری فلـۆبێر، لایـەنی سێکـسی رۆژهـەڵاتی دەبێتـە بابـەتێکی گـەلێك میللی: وەك بوونی سەمای ژنان لە سەمای میللی، ژنی رۆژهەڵاتی، وەك بوونی کـارت پۆستالی ئێرۆتیکـی کۆلۆنیـالی سـاڵانی بیـستەکان. وێـرای تێـوەگلانی سیاسـی بـەرەو ژووری ئەوروپی لە رۆژهەڵات لە ساڵانی ١٨٤٠ بۆ سەرەوە و کێشەی لوبنان رووبەڕووی وەسـفێکی وردی کێـشەی کەمایەتیـەکان دەبینـەوە. رۆژهـەڵات وەك مۆزایکێـك لـە کەمایەتی خۆی دەردەکەوێ، کە هەر زلهێزێك کەمینەیەکی تایبەت بە خۆی هەیە.

رۆژهەڵاتناسی هاوچەرخ

١- رۆژهەڵاتناسی شاراوە و رۆژهەڵاتناسی دیار

رۆژهەڵاتناسـی رۆژهـەڵات دەباتـە نـاو زانـستی رۆژئـاوا، پاشـان دەیباتـە نـاو هوشیاری یان ئاگایی Conscience رۆژئاوا.

بۆ هەموو ئەوروپییەك، رۆژهەڵاتناسی زنجیرەیەك هەقیقەت و سەرچاوە لـە بـارەی رۆژهـەڵات دەنەخـشێنێ، کـە رێ بـۆ روانینێکـی ئیمپریالیـستی و ئێتنۆسەنتریـستی خـۆش دەکـەن. ئـەم هەقیقەتانـە جـێگیرنین، هـەردەم لـە گۆڕانـدان، هـەروەکو چـۆن رۆژهەڵاتناسی پێی وایە رۆژهەڵات پاسیڤە و توانای خۆنوێکردنەوەی نییـە ، مـردوو و بێ جوولەیە، رۆژهەڵاتناسی بۆ خۆشی دووچاری هەمان حاڵەت دەبێتەوە، مردوو و بـێ جوولەیە. ئەم حەقیقەتە نەخشە بۆ کێشراوانەی سەر رۆژهەڵات، راستەوخۆ لە سـەدەی نۆزدەوە بۆمان ماوەتەوە، ئەمەش زۆر بـە وردی تـا رادەی وشـە بـە وشـە گەیـشتووە.

ئەمەش لە دیسپۆتیزمی رۆژهەلاتی، کەسایەتی رۆژهەلاتی، شەهوانیەتی رۆژهەلاتی دەردەکەوێ. بەلام رۆژهەلاتناسی وەك رێبازێکی سیاسی بە مانای بالادەستی بە هێز بەسەر لاواز و بێ هێز دێ. رۆژهەلاتناسی سەدەی نۆزدەیەم ئەم روانینانەی وەك کۆمەلێك هەقیقەت رەپێش کردووە. ئێدوارد سەعید ناو لەم رۆژهەلاتناسییە دەنێ رۆژهەلاتناسی شاراوە. ئەمەیان بە پێچەوانەی رۆژهەلاتناسی دیار گەشە دەکا.

١- تیۆرەکانی نەژاد، لەمەش مەبەست ئەوەیە، کە پێشکەوتوو و گەشەسەندووەکان ئاری و ئەوروپییەکانن، دواکەوتووەکانیش رۆژهەلاتی و ئەفریکاییەکانن.

٢- پشتگیری ئیمپریالیزم: مەبەست لەمە، دەست نیشان کردنی یەکێکە وەك رۆژهەلاتی، واتە ناساندنی وەك نەژادێکی نۆکەر، کە دەبێ نۆکەرایەتی بکا و لەم ئاستە بمێنێتەوە. سنوورەکانی رۆژهەلات بە پێی ویستی ئیمپریالیزم دەگۆرێ، ئەم دیاردەیە یۆنان و ئیسرائیل ناگرێتەوە.

٣- بوونی روانینێکی نێرانە، بەو مانایەی رۆژهەلات مێیە، پڕ لە نهێنییە، شەهوانییە، منالانەیە، کەرستەی خەیالّ و فانتازمایە. رۆژهەلات وەردەگرێ، سەرەنجام دەبێ بچینە ناوی و کارگەریمان لە سەری هەبێ و کۆلۆنی بکرێ.

ئێدوارد سەعید زۆر گرینگی بە پەیوەندی سێکس و کۆلۆنیزاسیۆن دەدا. رۆژئاوا رۆژهەلات کۆلۆنی دەکات چونکە هەست دەکات پیاوە، نێرە. رۆژئاوایی لە ئەوروپا وەچە دەنێنەوە و مندالّ دروست دەکەن، سەرەنجام دەبێ لە رۆژهەلات پشوو بدەن. هەتا کردەی کۆلۆنی کردنیش گەلێك زۆر بە مەراسیم و کەشی فریودان و دەسخەرۆکردن اغواو Séduction دەچێ. سەرەتا ئامانجێك گەشەی پێ دەدرێ، پاشان فریو دەدرێ گەشەپێدانی کارگەرییەك دواتر پێ لە ناو خاکی ئەو دادەنرێ، وێرای گەشەپێدان مالّی دەکرێ و دەپیتێنرێ.

لە سەرەتای سەدەی بیستەم زانین (معرفە) دەسەلات زۆر بە قوولّی تێکەلّی یەکتر دەبن.

سالّی ١٩٥٩ لۆرد کورزۆن و کرۆمەر بەرپرسانی ئیداری لە میسر پەیمانگای لێکۆلّینەوە رۆژهەلاتییەکان دادەمەزرێنن، لێرەوە رۆژهەلاتناسی دەبێتە ئامێرو کەرستەیەکی بالادەستی و رکێف کردن. بە کەلّکی داگیرکردنی ولاتانی دیکە و فێرکردنی بەرپرسانی کۆلۆنیالی دێ. هەر لەو سەردەمەشەوە، کە بوواری جیۆگرافیا

وەك زانستێكی نوێ دەتەقێتەوە، جیۆگرافیناسەكان دەبنە ئاژانی سیخوڕ زانیاری كۆكەرەوە بۆ ڕێگا خۆشكردن بۆ داگیركردنی وڵاتانی دیكە. فەتح Conquête. بۆ نموونە، لە وڵاتی كۆنگۆ، كە كۆلۆنیەكی بەلژیكا بوو، پێش ئەوەی ببێتە دەوڵەت كۆمەڵەیەكی جیۆگرافیایی بوو. لە وڵاتی مەغریبیش جیۆگرافیناسە فڕەنسییەكان بنچینەی بەڵگەنامەكانی كاروباری دانیشتوانی ڕەسەنی ئەوێیان داڕشتووە. هەر لەم ساڵانەدا بوو كۆمەڵە جیۆگرافی و جیۆگرافیناسەكان بایەخێكی لە ڕادە بە دەریان وەرگرت، كە وەك شۆڕشێك دەژمێردرێ. هەرە ناسراوترینیان بریتی بوون لە كۆمەڵەی جیۆگرافیایی فڕەنسی، كۆمیتەی ئەفریكای فڕەنسی، كۆمیتەی ئاسیای فڕەنسی، كۆمەڵەی شاهانەی ئاسیایی...هتد. كاری ئەم كۆمەڵانە بریتی بوو لە گەشەپێدانی بەرژەوەندی ڕۆژئاوا لە چوارچێوە و شوێنی مەبەست. دانانی سنوورەكان بەم كۆمەڵانە دەسپێردرێ، وەك چۆن لە سەروبەندی پەیمانی سایكس پیكۆ ڕۆڵی خۆیان گێڕا لە دانانی سنوورەكان بۆ میسر و فەلەستین و عێراق و ئوردن، كە بەر بریتانیای مەزن كەوتبوون و سووریا و لوبنانیش بەر فرەنسا. كوردستانیشی گرتەوە و بە پێی هەمان پەیماننامە دابەشی سێ پارچە لە عێراق و توركیا و سووریا كرا. لە سەرەتای سەدەی بیستەم ڕۆژهەڵاتناسەكان دەبنە ئاژانی ئیمپریالیزمی ڕۆژئاوا، لۆرەنسی عەرەبی ناسراوترین كەسایەتییە لەم بارەیەوە. لە ناو كوردیش، مێجەر نۆییل و مێجەرسۆن و های و ئەدمۆنز و. ..هتد، هەمان ڕۆڵی لۆرەنس و بگرە زیاتریش دەگێڕن لە كۆنترۆڵ كردنی كوردستان و دابەشكردنی، هەڵبەت لە خزمەتی بریتانیای مەزن، بۆ نموونە كتێبی خێڵەكانی كورد- ی مارك سایكس لە سەردەمی نوێ لە بواری كوردناسیدا بایەخێكی زۆری هەیە، بە یەكێ لە سەرچاوەكانی كۆنترۆڵ و ناسینی كورد دادەنرێ، هەڵبەت وێڕای كارەكانی مێجەرسۆن لە بواری زمان و چاپەمەنی. ژیانی نهێنی و پڕ لە گومانی مێجەرسۆن بۆ ماوەی زیاتر لە بیست ساڵ لە كوردستان وەك ئاژانێكی بەریتانی پێش بوون بە حاكمی سیاسی سلێمانی بۆ تێگەیشتن بووە لە كورد و ناسینی بزووتنەوە و لایەنی لاواز و بە هێزی ئەو. هەر لە كۆتایی سەدەی نۆزدەیەمدا دوای بە هێزبوونی كۆمەڵە جیۆگرافییەكان و سەرهەڵدانیان، گەریدەیەكی وەك ئانری باندێر ساڵی ١٨٨٥ لە سەر داواكاری كۆمەڵەی جیۆگرافیناسانی فڕەنسی دێتە كوردستان و

هەموو لایەك دەگەڕێ. ئەمە چەند نموونەیەکە لەم بارەیەوە، دەشێ ئەم لایەنە فراوانتر و تایبەتمەندتر باسی بکرێ.

٢- شێواز، توانا، روانینی شارەزا.

ئیمپریالیزم لە بنچینەدا پێشنیاری ئەوە دەکات رۆژئاوا، کە دەچێتە رۆژهەڵات بە مەبەستی نوێکردنەوەی رۆژهەڵاتە، بەڵام ئەمە لەگەڵ پرەنسیپەکانی رۆژهەڵاتناس ناگونجێ، کە دەیەوێ رۆژهەڵات جێگیر و پاسیڤ بێ. گەشەسەندن و بووژانەوە دەبێ هەر لە رۆژئاوا بمێنێتەوە هەتا ئەگەر لە رۆژهەڵاتیش سەرهەڵبدا. لۆرەنس کە بە لۆرەنسی عەرەبی –یش ناسراوە و خاوەنی کتێبی هەفت کۆڵەگەکەی حیکمەتە، رەمزی ئەم پرەنسیپەیە، ئەو خۆی هەموو راپەڕینی عەرەبەکانە، هەموو مێژووی راپەڕینی عەرەب لۆرەنس خۆیەتی، بەرپرسیاری سەرکەوتن و نشووستییەکانە.

رۆژهەڵاتناس بە سەختی دەبێتە ئاژانی ئیمپرتۆڕەکەی خۆی، دەبێتە یەکێتی رۆژئاوا و رۆژهەڵات.

٣- گرفتی نێوان دوو جەنگ

لە نێوان هەردوو جەنگی جیهانیی یەکەم و دووەمدا گرفتێکی مەزن دووچاری رۆژهەڵاتناسی دەبێتەوە، رۆژهەڵاتییەکان خۆیان نوێ دەکەنەوە، داوای چارەنووسی خۆیان دەکەن، بزووتنەوەی سەربەخۆیی دادەمەزرێنن، دژی دەسەڵاتی کۆلۆنیالیزمی دەوەستنەوە و باڵادەستییەکەی رەت دەکەنەوە.

لێرەوە سەرەتای گەڕانەوەیەکی ترسێنەری رۆژهەڵات دەردەکەوێ، رۆژهەڵاتناسی سەرەنجام بۆ ئەوەی جارێکی دیکە بگەڕێتەوە ناو کۆدەکانی خۆی، لەمەودوا خۆی لە ئیسلام بەرجەستە دەکاتەوە. دواجار لەم ساڵانەدا، رۆژهەڵاتناسی لە رێگای گرینگیدان بە لێکۆڵینەوە لە ئیسلام لە رێگای دوو رۆژهەڵاتناسی ناسراو خۆی نوێ دەکاتەوە، یەکەمیان لوی ماسینیۆن- ی فرەنسییە، ئەویتریان گیب- ی ئینگلیزییە.

٤- بووژانەوەی رۆژهەڵاتناسی فرەنسی و ئینگلیزی

گرفتی گەورەی رۆژهەڵاتناسی لە نێوان هەردوو جەنگی جیهانیی، دەگەڕێتەوە بۆ کێشەی راگرتن و باڵادەستیی بەردەوامی رۆژئاوا بەسەر رۆژهەڵاتدا، سەرەنجام پەیوەندی رۆژهەڵات بە رۆژئاوا، کە تا ئەو کاتە باڵادەستی ئەمەی دواییان بوو بەسەر هی یەکەم، بۆ بەشداری کار و هاوتای ئەو دەگۆڕێ. ماسینیۆن، کە رۆژهەڵاتناسی

دیاری ئەو سەردەمەیە لە ڕێگای وانەکانی ئێرنست ڕێنانەوە دێتە ناو ڕۆژهەڵاتناسی. ئەو بە گشتی گرینگی بە ئیسلامی سوفی یان سوفیزمی ئیسلامی داوە. بۆ ئەو ئیسلام بریتییە لە ئاینی ئیسماعیل، واتە ئەو پەیمانانە ڕەت دەکاتەوە، کە خودا بە ئیسحاقی داوە. بۆ ئەو ئیسلام تەنیا ئاینی پرۆتێستۆ و خەباتە جهاد دژی کوفر. سوفیزمیش، سوفیزمی ئیسلامی، وەك دژە ئاراستەیەکە لە ڕێگای ئەمەوە دەیەوێ لە خودا نزیك بێتەوە. ماسینیۆن بە ڕۆژهەڵاتناسێکی نوێخواز لە قەڵەم دەدرێ. هۆ و ئەنجام لە لای ئەو پێکدێ لە ئیسلام و عەرەب. ئەو لە نووسینەکانی پێش ١٩٤٨ تاقە ڕۆژهەڵاتناسی ئەنتی کۆلۆنیالیزمە و پشتگیری لە فەلەستینییەکان دەکا. بەڵام لەگەڵ ئەمەش ئەو لە ناو لۆجیکی دوانەی ڕۆژهەڵاتی کۆن — ڕۆژئاوای نوێ دەمێنێتەوە. سەرەڕای ئەوەی هەوڵێکی زۆری داوە لە ناکۆکی ئیسرائیل و فەلەستینییەکان بگا، بەڵام قەت ناتوانێ لە دەمەقاڵی و ناکۆکی نێوان ئیسحاق و ئیسماعیل تێپەڕێ. سەرەنجام یەکێ لە بیرە نوێیەکان لێرەوە سەرهەڵدەدا، ئەمەش بریتییە لەوەی، کە ڕۆژهەڵات ناتوانێ لە خۆی بگا چونکە ڕۆژئاوا خستوویەتیە ناو ئەم حاڵەتەوە و زیانی پێ گەیاندووە. بەڵام ماسینیۆن زۆر بە نەریتخوازی و کلاسیکی دەمێنێتەوە، هەموو شتێك دەخاتە ناو پەیوەندی بنەما سامییەکان، کە ڕۆژهەڵاتین، ڕۆژئاوایی، کە ئەوروپایی و ئارین. بەڵام هەرچی گیب —ە، تەواو پێچەوانەی ماسینیۆن بوو. ئەو لە پێناوی خزمەت کردن بە وڵاتەکەی نووسیویەتی. لە لای ئەو، لێکۆڵینەوە ڕۆژهەڵاتییەکان دەبێ لە خزمەتی سیاسەتی نیشتمانی بریتانیا بێ.

لە ڕوانگەی ئەوەوە ئیسلام ئاینێکی جیهانی و لێبووردەیە، ڕێگا بەوە دەدا کۆمەڵێك کۆمونۆتەی جیاجیا بەیەکەوە بژین. لە ڕوانگەی گیب، تەنیا زایۆنیستەکان و مارۆنییەکان ناتوانن لەگەڵ ئێتنیکی دیکەی جیاواز بژین.

لای گیب، مۆدێرنیزمی ئیسلامی وەك پەرچەکردارێك بوو بەرامبەر ڕۆمانسیزمی ئەوروپایی. هەروەها ڕای وایە، کە ئیسلامی بێ نموونە و ئیدیال، ئیسلامی بێگەرد ناشێ هەبێ تەنیا لە لای زاناکانی ئیسلامی نەبێ. بە ڕای گیب ئیسلام کاریگەرییەکی بێدەنگی هەیە لەسەر کۆمەڵانی خەڵك، ئەمەش بە هۆی لایەنی بێگەرد یان ئیدیالی خۆی، کە لە لایەن دەستەی زانایانی چاکسازیخواز بە مەبەستی نوێکردنەوە

لێکدەدرێتەوە ناکۆکی تێدەکەوێ. هەموو کێشە و لە باریەکچوونەکانیش بۆ ئەمە دەگەڕێنەوە.

گیب روانینی خۆی بە رۆژهەڵاتناسی دەبەستێتەوە، کە بە رای ئەو دەتوانێ بنووسێ و پەردە لە سەر شتەکان هەڵماڵێ بەرامبەر بە ئیسلام کاتێ، کە ناتوانێ بدوێ و لێرە و لەوێ دەستەی زانایانی دەکەونە هەڵە و درۆ کردن.

٥- سەردەمی نوێ

لە روانگەی ئێدوارد سەعید لە پاش جەنگی جیهانیی دووەم رۆژهەڵاتناسی دەگەڕێتەوە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بە تایبەتی دوای گرتنەوەی ئیمپراتۆرە کۆلۆنیدارە کۆنەکانی ئەوروپایی لە سەردەمی جەنگی دووەمی جیهانی لێرەوە رۆژهەڵاتناسی تێکدەشکێندرێ پاشان سەر لە نوێ لە ژێر ناوی لێکۆڵینەوە ئارییەکان دروست دەکرێتەوە.

٦- نوێنەرایەتی وێنەی عەرەب لەو سەردەمە

تەواوی ئەو وێنانەی عەرەبەکان هەیانە لە مێدیای رۆژئاوا لە رۆژهەڵاتناسی کلاسیکی وەرگیراون و کاریگەری ئەویان بە سەرەوەیە.

- پێش ١٩٦٧ عەرەبەکان بریتیی بوون لە بەدووەکانی سەرپشتی وشتر.
- پاش ١٩٦٧ بریتی لە بەرجەستەکاری دۆڕاندن و بێ توانایی.
- پاش ١٩٧٣ بریتین لە عەرەبە ترسناکەکان، کە بیرە نەوتەکان کۆنترۆڵ دەکەن، لە ناو کاریکاتێرەکانیش نوێنەرایەتی سامییەکان دەکەن وەك بوونی زەردەخەنەیەکی شووم، لوتێکی گەورە و چەماوە، ئەوان لە پشت هەموو کێشەیەکی ئابوورییەوەن، کە پەیوەندی بە نرخی مادده خاوەکانەوە هەیە.

لەم روانگەیەوە عەرەبەکان مێژوویێکیان هەیە، بەڵام ئەم مێژووە بەشێکە لەو مێژووەی، کە نەریتی رۆژهەڵاتناسان پاشان نەریتی زایۆنیستەکان دروستیان کردووە. لامارتین و زایۆنیستە بەراییەکان لەو بڕوایەدان فەلەستین وەك سەحرایەکی چۆڵ و هۆڵ وایە چاوەڕێی بووژانەوە و بوون بە باخچە دەکا، ئەمەش بە رۆژئاوا دەکرێ. بە پێی روانینی ئێدوارد سەعید جوولەکەی ئەوروپایی پێش سەردەمی نازی دووفاقی کردووە یان کەوتۆتە ناو ئەم حاڵەتە. ئەوەی ئێستا هەمانە بریتییە لە پاڵەوانێکی جوولەکە، کە دروستکردنەکەی دەگەڕێتەوە بۆ داب و نەریتێکی دووبارە دروستکراوەوە، کە لە

ڕۆژهەڵاتناس - جەربەزە - پێشەنگ بوورتۆن - لان — ڕێنان و سێبەری هەڵکشاوی خۆی، کە عەرەبەکانی ڕۆژهەڵاتن. عەرەب لە لایەن ئیسرائیل بەستێندراوەتەوە بە زنجیرەیەك پەرچەکرداری سزادراو، هەر ئیسرائیل خۆی دەیخاتەوە شوێنی خۆی، واتە ناو سێبەر. لە دەرەوەی ئەنتی زایۆنیزم، عەرەب خاوەنی پیترۆلە، لێرەشەوە ئێمە بەرامبەر بە نەبوونی توانا و نەبوونی توانای عەقلی و ئەخلاقی عەرەبین کەچی خاوەنی ئەو هەموو پیترۆلە یەدەگە زۆرەیە. پرسیاری باو لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا ئەوەیە: بۆچی خەڵکانێك وەك عەرەب دەبێ ئەو مافەیان لە دەست بێ هەڕەشە لە جیهانی ئازاد و گەشەسەندوو بکەن؟ وەڵامەکەش بریتییە لەوە: مارێنزەکان دەتوانن بڕۆن دەست بەسەر کێلگەکاندا بگرن. لە ناو مێدیا، عەرەب هەردەم وەك کۆمەڵە خەڵکێك Masse پیشان دەدرێ نەك وەك تاکە کەس بێجگە لە دیکتاتۆرە ڕۆژهەڵاتییەکان هەردەم کۆمەڵانی خەڵکی عەرەب لە مێدیاکان لەو کاتانە پیشان دەدەن، کە تووڕەن و لە ناو کوێرەوەری دان و خەریکی کردەیەکی ناعەقلانین. ئەمەش دەبەسترێتەوە بە هەرەشەی جیهاد و داگیرکردنی ڕۆژئاوا...هتد.

٧- ڕۆژهەڵاتناسی ئەمریکی

لە ڕوانگەی ئێدوارد سەعیدەوە بەشداری ئەمریکا لە ڕۆژهەڵاتناسی ئەوەیە لەمەودوا لە ڕێگای زمانەوە ئەم بەشدارییە دەست پێ ناکا بەڵکو لە ڕێگای لێکۆڵینەوە سۆسیۆلۆژییەکانەوەیە و پاشان لە سەر ڕۆژهەڵات پڕاتیك دەکرێ.

ئەمریکا هەمان نەریتی فیلۆلۆجی ئەوروپایی نییە و ڕۆژهەڵاتیش هەردەم وەك کێشەی سنوور بینراوە. ڕۆژهەڵاتناسی گۆڕاوە، بەڵام هەمان خاسییەتی تایبەتی خۆی پاراستووە، کە بریتییە لە دژایەتی و کینە لەوەی لێی دەکۆڵێتەوە.

٨- ئەمریکا نەریتێکی ڕۆژهەڵاتناسی تایبەت بە خۆی هەیە

کۆمەڵەی ڕۆژهەڵاتناسی ئەمریکی ساڵی ١٨٢٤ دامەزراوە، هەڵبەت لە پێناوی هاندانی ئەمریکا بۆ چوونە ڕۆژهەڵات. ئەمریکییەکان هەر لە زووێکەوە بایەخێکی تایبەتی بە زایۆنیزم و فەلەستین دەدەن. هەر لەبەر ئەمەش وەك یەکێ لە هۆیەکان وایان لێ دەکات بەشداری لە جەنگی یەکەمی جیهانیدا بکەن. لە لای ئینگلیزەکانیش، پشتگیری کردنی زایۆنیزم و پەیماننامەی بەلفۆر ئامانج تیایاندا خۆ نزیك کردنەوە بووە لە ئەمریکییەکان بۆ بە دەست هێنانی پشتگیری بانکەکانی ئەمریکی، کە لە دەست

جوولەکەکان بوو. بە رای ئێدوارد سەعید خالی هاوبەش لە نێوان زایۆنیزم و ئەنتی سامی رۆژهەلاتناسییە. سالی ١٩١٨، شێم وایزمان نامەیەك بۆ لۆرد بەلفۆر بەم شێوە توندەی خوارەوە دەنووسێ: عەرەبەکان، کە بە روالەت زیرەکن و گیانێکی زیندوویان هەیە، تەنیا رێز لە یەك تاقە شت دەنێن، کە هێز و سەرکەوتنە. ... دەسەلاتی بەریتانی وەك ئەوان دەزانێ و سروشتی بە کرێگیراوی عەرەب دەناسێ ... لەبەر ئەوە دەبێ بەردەوام لەسەر پێی خۆیان بن. هەر چەند رژێمی ئینگلیزی دادپەروەری پەیرەو بکا، عەرەبەکان لووت بەرزتر دەبن...

ئەم روانینە کاریگەری لەسەر روانینی ئەمرۆی عەرەب هەیە. ئەو فەلەستینییەی، کە خەبات دژی کۆلۆنیالیستی بێگانە دەکات یان کێوییە یان گەوجە ئەوان بۆ ماوەی دوو هەزار سال ئەو سەحرایەیان لەبەر دەست بوو هیچیان لێ نەکرد. یان کۆمەلە خەلکێکن دەشێ پشتگوێ بخرێن، جۆرێك لە بوونەوەری خوارەوەی مرۆن، کە دابڕاون لە خاسیەتی مرۆڤایەتی و خاسیەتی دابڕاو لە تاکەکەسی. ئیدارەی سیاسەتی ئیسرائیل بەرامبەر بە عەرەب پشت بە رۆژهەلاتناسی دەبەستێ. ئەمەش لەم نموونانەی خوارەوە دەردەکەوێ.

- عەرەبی باش ئەو کەسەیە چی داوا لێ بکەین دەیکا.
- عەرەبی خراپ عەرەبێکی تیرۆریستە.
- عەرەب رێزی هێز دەگرێ و خۆی هێمن رادەگرێ ئەگەر بەردەوام هەڕەشەی لێدانی لەسەر بێ.

ژەنەڕال هەرکابی وەسفی ئەقل و رەوشتی عەرەب دەکات و دەلێ: ئەوان لە رووی ئەخلاقییەوە تێکچوون، دژە سامین و توندەتیژن و ناهاوسەنگن. لە روانگەی ئێدوارد سەعید زایۆنیزم لە رۆژهەلاتناسیەوە وەرگیراوە. لەبەر ئەوەی دەبینین:

- هەر سامییەك، کە رێگای رۆژهەلاتناسی هەلبژارد بەهێزە، پێشەنگە، نوێیە.
- سامییەکەی تر، واتە عەرەب، ئەو لە ناو رێگا رۆژهەلاتییەکان دەمێنێتەوە، واتە کەرستەیەکە بۆ لێکۆلینەوەی رۆژهەلاتناسی.

٩- رۆژهەلاتییەکان، رۆژهەلاتییەکان، رۆژهەلاتییەکان.

تەواوی شارەزاکان، کە راوێژ بۆ سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا دەکەن بە رۆژهەلاتناسی گۆشکراون. ئێدوارد سەعید بە دوای ئەوە ناگەڕێ بلێ، کە رۆژهەلاتی

راستەقینە جیاوازە لەوەی ڕۆژهەڵاتناسەکان دەیڵێن، بەڵام دەیەوێ بڵێ ڕۆژهەڵات داهێنراوێکی ڕۆژهەڵاتناسییە. ڕۆژهەڵاتناسی ئیمڕۆ لەوپەڕی بە هێزی و سەرکەوتنی خۆیدایە، ڕۆژهەڵات لە راستیدا بووەتە مانگێك بە دەوری وڵاتە یەکگرتووەکاندا دەسوورێتەوە. هیچ زانایەکی ڕۆژهەڵاتی ناتوانێ لێکۆڵینەوەکانی ڕۆژهەڵاتناسانی ڕۆژئاوا پشتگوێ بخاو گرینگی پێ نەدا، چونکە: خوێندنگاکان لە لایەن هێزە کۆلۆنیالیستەکان دروست کراون، کتێبخانەکان لە ڕۆژئاوان، درێژەدان بە لێکۆڵینەوە و خوێندن لە ڕۆژئاوا دەکرێ نەك لە ڕۆژهەڵات. زاناکانی ڕۆژهەڵات دێن لە ئەمریکا کڕنووش بۆ ڕۆژهەڵاتناسەکان دەبەن، پاشان دەچن لە ڕۆژهەڵات لێکۆڵینەوەکانیان بڵاودەکەنەوە. زاناکانی ڕۆژهەڵات سوود لە ڕۆژهەڵاتناسی وەردەگرن بۆ دەست بەسەرداگرتنی ڕۆژهەڵات. هۆکاری دووەم بریتییە لە ئایدیۆلۆجیای بە کاربردن Consommation، عەرەبەکان بریتین لە بەکاربەری گەورەی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، کۆکاکۆلا، ترانزیستۆر، پێشاندانی وێنەی کولتووری ڕۆژهەڵات لە ماس-مێدیا، لێرەوە پارادۆکسێکی دوو سەرە سەرهەڵدەدا.

- عەرەب، کە خۆی وەك عەرەب دەبینێ، کە لە لایەن هۆلیوود پیشان دەدرێ.
- ئەنتیلجنسییای دروستکراو بۆ بازاڕی ئازاد ڕۆڵی خۆی لە بازرگانی Marketting دەدۆزێتەوە، ئەمەش واتە نوێبوونەوە لە ڕێگای بە کاربردن.

ئیسلامییەکان هەمان ئەم کۆدانە بە کاردەهێننەوە، هەڵبەت بە مەبەستی نوێکردنەوە لە ڕێگای سەر لە نوێ بە ئیسلامکردنەوە، ئیسلام دەکەنە کەرستەیەکی بە کاربردن.

تێبینی: زاراوەی Structurer، کە چاوگێکی فەرنسییە بە مانای بنەما ڕێکخستن، دانانی بنەما و سیستەم دێ، لە لای ئێدوارد سەعید لە فۆرمی رابردووی سادە بەکارهاتووە وەك Structuré و Restructuré بە کارهاتووە، کە لە زمانی عەرەبیدا بە مانای مشكل بالفتحه و مرکب دێ، واتە: کێشە و بە کێشەکراو.

سەرچاوە: Edward Saïd, L'Orientalisme, L'Orient Créé par l'Occident. Seuil, ١٩٨٠.

- ئێدوار سەعید، ڕۆژهەڵاتناسی، ڕۆژهەڵاتی داهێنراو لە لایەن ڕۆژئاوا، وەشانی سۆی، گالیمار، ١٩٨٠.